

Els estudis de literatura catalana

He d'agrair a la presidenta i als membres de la Secció Filològica, i als organitzadors d'aquesta sessió, que m'hagin convidat a parlar del Carles Miralles; del Carles, del meu pare. El pare s'estimava l'Institut i creia en la feina que fa la institució, pel que representa per al país i per a la seva llengua. Així, i tot i que aquest és un homenatge acadèmic, m'hauran de perdonar algunes llicències, perquè se'm fa extremadament difícil parlar des de l'objectivitat i la distància. La sensació de pèrdua és molt viva encara i la sento ben endins.

El Carles pràcticament va descobrir la literatura catalana quan va arribar a la universitat, amb disset anys, en paral·lel a la descoberta de la seva vocació de filòleg; abans, amb prou feines havia llegit March i Verdaguer, i el primer més aviat per atzar, perquè duia el nom de l'institut on estudiava el batxillerat; a casa hi havia pocs llibres, però la seva mare tenia predilecció per Folch i Torres, que ell coneixia bé. Les lletres catalanes van ser, doncs, una descoberta relativament tardana, perquè abans havia llegit pràcticament tot el que li arribava a les mans: molta literatura castellana i els clàssics, de vegades adaptats. En aquesta descoberta de la pròpia tradició, van ser els poetes del segle xx els que el van d'entrada «enganxar»; així, els últims cursos de carrera, entre 1965 i 1966, va pronunciar la seva primera conferència sobre Foix, sobre *Gertrudis* i *KRTU*, al CIF de Barcelona, i va escriure un primer article dedicat a Riba i a les seves *Elegies* («Carles Riba: la idea de Grècia en las *Elegies de Bierville*», *Ínsula*, núm. 232, març 1966) i un altre sobre Espriu («1939: Grècia i la literatura catalana», *Convivium*, núm. 22, 1966). El seu darrer estudi va ser per a Espriu i *Setmana Santa*: llegit en una trobada espriuana el 2013, fa tot just uns dies que ha sortit publicat («*Setmana Santa*. Davant del no-res, la veritat», *Indesinenter*, núm. 10, 2015). Entre els primers treballs i els últims van passar una cinquantena d'anys, en què mai va abandonar la freqüentació de la literatura catalana (i en què Foix, Riba i Espriu van ser noms recurrents); la litera-

tura que era escrita en la seva llengua materna i l'ajudava a conèixer-la, a jugar-hi, a reflexionar i a construir el món quan feia de poeta. La llengua i la literatura nacionals, les del país.

Tot i que la literatura era percebuda per ell com un camp sense fronteres (ni lingüístiques, ni tipològiques, ni ideològiques), el 1986, al pròleg del seu volum *Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana*, explicava que, a banda de la literatura grega, la catalana era la que havia estudiat amb una dedicació més constant, i per diverses raons; deia:

[...] perquè trobo que és una literatura important i perquè m'interessa; senzillament però no únicament: al capdavant la meua és una generació que, en un moment determinat, considerarà un deure el coneixement, que li havia estat sistemàticament negat, del propi passat (de la pròpia literatura, sobretot, en el cas d'una persona tocada des de ben jove d'inquietuds literàries —així en dèiem aleshores—). Puc dir —potser amb una mica d'ironia, però sense gota de broma, vistes les circumstàncies—, que aquesta nostra cultura no ha deixat, d'ençà d'aleshores, d'ésser resistent (o, dit d'una altra manera, que encara hi ha manques, en plural, que fan posar els pèls de punta, també en el cas de la literatura), i puc dir que jo, particularment, hi havia trobat massa el gust (i això darrer provo de dir-ho amb la mateixa normalitat amb què m'imagino que podrien dir-ho un anglès o un italià, poso per cas): cap d'aquestes dues raons no és falsa i ambdues són raons, crec, de prou consistència i entenedores.

També es preguntava si més valia no deixar-ho córrer, això de la literatura catalana, perquè l'extremada especialització de les filologies (o la «inflació bibliogràfica», com n'havia dit en alguna ocasió) potser ho recomanava, però afegia que entre els uns i els altres l'havien convençut que no ho deixés estar:

Per ell [Antoni Comas] i per algun altre ara la meua dedicació a la literatura catalana és també un deure de veneració, çó és, de pietat, en el sentit antic, envers els morts de la meua terra —i demano que això que he dit no sigui entès retòricament, ni que fos *ex abundantia cordis*, sinó com a cosa proferida sense èmfasi i sentida.

En més d'una ocasió Miralles va agrair, públicament, el guiatge dels seus mestres; pel que fa a les lletres catalanes, hi ha un nom recurrent, el d'Antoni Comas, mort prematurament i per qui sentia una gran estima.

Una part dels estudis que Carles Miralles va dedicar a la literatura catalana es troben publicats en format llibre, i és a aquests llibres que em referiré aquí, perquè mirar d'encabir en l'espai que tinc reservat una llarga llista de noms d'autors i d'obres que van ser del seu interès, i sobre els quals va escriure, no té gaire sentit. Miralles llegia i mirava d'explicar la literatura catalana com a poeta, filòleg clàssic

i per justícia nacional; jo diria que per aquest ordre, però em puc equivocar. El podem descobrir habitualment, doncs, parlant de poesia, de tradició clàssica i de la pròpia tradició, tot i que fou la primera el pern, i molt sovint el motor, dels seus escrits:

La poesia transforma el món: en mostra les diverses cares; va més enllà de la realitat de cada dia, o del que solem anomenar realitat; sense que això impliqui que no la mostri, la realitat. Transforma la realitat amb els mots del diccionari; amb els que usem per a entendre'ns, però component-los de manera única, en un conjunt on cada mot pugui ser entès, per ell mateix, més enllà de l'ús de cada dia. En el fulgor d'aquesta transformació, la paraula revela la seva virtut plena: en l'absolut i en el temps, en l'origen i sempre, ara i sempre. Per la paraula aflora, més enllà, la virtut de la poesia. («Virtut de la paraula, virtut de la poesia», discurs de l'11 de setembre de 2013 a l'Institut d'Estudis Catalans)

De tots els llibres sobre literatura catalana que va signar, tan sols un únic títol va ser pensat d'entrada com a tal, com un volum complet: la *Lectura de les 'Elegies de Bierville'*, de Ribà, escrit entre 1976 i 1977 (Curial, 1979); les *Elegies* eren, per a Carles Miralles, l'obra més important de la poesia catalana del segle xx. Anys després d'haver-lo escrit, el reedità, i explicava les raons per les quals no l'havia volgut refer: perquè fer-ho era destruir-lo, perquè aquell llibre era el resultat d'una manera de llegir entre clàssics, medievals i moderns (en el sentit de contemporanis), perquè la seva lectura, en definitiva, no era «un estudi filològic ni un text de teoria literària, sinó un llibre que explicita, amb mètode i versant sobre un objecte concret, que jo havia posat els estudis clàssics i la literatura, la poesia, en el centre de la meva vocació intel·lectual. I que ho feia a la meua manera».

Les edicions crítiques de l'*Antígona* (Barcelona, Ed. 62, 1993) i *Les roques i el mar, el blau* (Barcelona, Ed. 62, 1996), d'Espriu, són també llibres pensats complets, però responen a un altre tipus d'interès: el de l'edició crítica, que considerava el vehicle més complet que té un filòleg per endinsar-se en una tradició i en els textos d'un altre, i els va preparar juntament amb Carmina Jori, la meua mare.

Els altres llibres que versen específicament sobre literatura catalana són reculls d'articles, repensats en l'ordenació i presentació per a les ocasions que els motivaren, però no revisats quant al contingut i la forma (o revisats només molt puntualment, per qüestions ortotipogràfiques, de repeticions internes o per deslligar-los d'algun context concret). Les raons de la no-actualització les explicava ell mateix quan reedità la seva *Lectura de les 'Elegies de Bierville'*, i ja m'hi he referit, però les trobem explicitades també d'altres maneres: parlant de Foix, i de la seva tendència a barrejar (en poesia, i en tota mena de treballs), escrits de diferents èpoques, Miralles feia veure la voluntat del poeta de no renunciar al que, d'entrada, havia estat dit, i a com havia estat dit:

[...] era com si [Foix] piqués l'ullet al lector i li digués: «Ho veieu? Jo sóc el mateix i el que vaig escriure fa tants anys segueix valent ara: ho puc publicar com si ho hagués escrit ahir». La convicció, en definitiva, de l'obra ben feta, una convicció ben noucentista. (*Sobre Foix*)

D'aquests llibres compilatoris, l'inicial *Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana*, potser poc conegut, per la seva difusió atzarosa (fou publicat per les Edicions del Mall el 1986), és molt representatiu dels seus interessos lectors en llengua catalana (el *Tirant*, Lluís Nicolau d'Olwer, Joan Salvat-Papasseit, Carles Riba o Salvador Espriu) i de la seva vocació d'hellenista, de la voluntat de lligar la tradició clàssica amb la nostra. Aquest és un volum familiarment molt estimat, que aplega, a la manera del Carles, els seus dos fills: porta el meu nom, Eulàlia, la que parla bé, i és dedicat al meu germà, el Roger.

En aquest volum hi ha alguns articles que responen a un exercici que era ben habitual en ell i que és en la base de la majoria dels seus treballs sobre literatura: llegir els textos i explicar què hi llegia; també era això el que feia a les classes a la universitat, com han recordat en més d'una ocasió alguns dels seus alumnes de l'assignatura de primer curs de llicenciatura Introducció als estudis literaris. En el recull *Eulàlia*, és per exemple el cas de l'estudi sobre Salvat, un poeta que s'apreciava especialment perquè formava part de la seva iniciació en la poesia catalana, i de la seva educació patriòtica i sentimental: «en escriure'l», deia, «he provat només d'explicar-lo, d'ajudar a llegir-lo: perquè m'he limitat al text malgrat el que m'interessava l'home». Aquests estudis en què el fil conductor és la lectura són majoria i fàcilment identificables d'entre la seva producció: es reconeixen a primer cop d'ull perquè hi ha poques notes i poca bibliografia (sobretot en els dels últims anys), i perquè les poques notes que hi ha serveixen per remetre a l'obra de l'autor que estudia; el centre és el text, l'obra, i la seva interpretació. N'hi ha molts d'altres, d'articles que responen a aquesta vocació, però ell estava especialment content del resultat de «“En el forat de la mort”. La catàbasi o baixada al món dels morts de la Colometa» (*Mites clàssics en la literatura catalana moderna i contemporània*, Universitat de Barcelona, 2007), que va preparar per a una trobada de l'Aula Carles Riba.

Després de l'*Eulàlia* van anar apareixent, amb un interval de deu anys entre l'un i l'altre, aproximadament, els tres llibres sobre els tres grans referents de la poesia catalana contemporània: *Sobre Foix* (Quaderns Crema, 1993), *Sobre Riba* (Proa, 2007) i *Sobre Espriu* (Universitat de Barcelona, 2013). Aquests no van ser, però, els únics autors de la nostra contemporaneïtat que van interessar a Carles Miralles: Jacint Verdaguer, Miquel Costa i Llobera, Joaquim Ruyra, Joan Maragall, Lluís Nicolau d'Olwer, etc., o els tan enyorats, per ell, Segimon Serrallonga i Maria Àngels Anglada, formen part també dels seus interessos. A banda d'aquests

treballs, diguem-ne més erudits o especialitzats, Miralles havia anat publicant, amb més o menys regularitat, entre els anys seixanta i setanta, tota una sèrie d'articles breus sobre poesia contemporània, a *El Pont*, *Presència* o *Cuadernos para el Diálogo*; algun dia valdria la pena recollir-los, per tal com mostren (i expliquen) una època vista des de dins, sense distància, i una determinada visió del fet poètic. Més endavant, i com a membre del jurat del Premi Amadeu Oller, també va escriure sovint valoracions sobre les obres premiades, recollides algunes en els preliminars dels volums publicats, i des del suplement de Cultura de l'*Avui*, que dirigí durant un temps David Castillo, mirava de fer arribar a un públic menys entrenat en poesia les seves lectures de Caterina Albert, Joan Maragall, J. V. Foix, Enric Casassas, Joan Ferraté, Mercè Rodoreda, Joan Alcover o Maria Àngels Anglada; aquests últims articles de diari, breus per força, són aplegats a *Sota el signe del fènix. Durar i pel foc sempre renéixer* (Leonard Muntaner, 2008), al costat d'altres sobre els clàssics i l'ús dels clàssics, des de Plató, passant per Cernuda i fins a la pel·lícula 300, de Zack Snyder.

Riba segurament va ser, d'entre tots els autors de la nostra tradició, el més estimat per Miralles i el que més el va marcar des del punt de vista intel·lectual, malgrat que mai es van arribar a tractar personalment. Una part important dels seus estudis ribians —però no tots— són, com he dit, al volum de Proa *Sobre Riba*. Miralles havia començat a llegir Riba l'any 1963, i el va acompanyar tota la vida: «ateses ben cert les diferències, entre ell [Riba] i jo i les nostres èpoques», explicava, «sí que he volgut ser un home de lletres com ell». En tenia una gran fotografia, emmarcada, a mà dreta del finestral del seu despatx al Departament de Grec de la Universitat de Barcelona. Jordi Cornudella ha explicat no fa gaire (*Llengua & Literatura*, núm. 26, 2016), i més bé del que ho podria fer jo ara, com la doble condició d'hel·lenista i de poeta de Miralles ens remet indefectiblement a Riba, i com mentre que els dos poden ser titllats com a «homes de lletres», només el primer va poder ser un hel·lenista, un professional del grec. La lectura de Riba per Miralles parteix de la seva experiència personal, com a poeta i com a poeta en llengua catalana, i de filòleg; el 2007, en els prolegòmens de *Sobre Riba*, recordava:

Fa més de quaranta anys que aprenc l'ofici de filòleg i comprenc la recança de molts filòlegs a arriscar-se per camins ètics o estètics. La interpretació és una feina que convoca molts sabers, no únicament d'ofici filològic; i la lectura té encara una altra característica: no solament explica què diu i com ho diu el text que n'és objecte, sinó els motius de qui el llegeix, les raons per fer-ho i com ho fa.

Filologia i interpretació, doncs, des d'una lectura que parteix de la pròpia vivència i construcció com a poeta, i a partir d'un poeta que havia trobat, com ho havia fet ell, en la cultura clàssica una manera de veure i de dir el món.

El tracte que va mantenir Miralles amb Foix i Espriu va ser d'una altra mena, diferent. En primer lloc, i a diferència de Riba, els dos els havia tractat personalment. Amb Espriu el que va mirar de fer va ser resituar-lo, mirar de llegir-lo d'una altra manera: com a continuïtat d'una tradició, i no com a oposició als noucentistes i a Riba, i posant l'accent en el món clàssic en l'obra d'Espriu; la continuïtat de la tradició que no s'interromp, doncs, malgrat les diferències entre dos dels poetes que més havia llegit.

El cas de Foix és encara un altre. Foix per al Carles tenia, d'entrada, un al·licient que no sé si va confessar mai en públic, i és que a la seva pastisseria de Sarrià hi fan un gelat de xocolata que mai no faltava a la nevera de casa. Això, vulguis que no, predisposa a llegir-lo d'una determinada manera. De Foix li agradava la seva quotidianitat, racional i ordenada, expressada amb uns mots que no tenen gens de quotidià (que no són ordinaris i trivials, per dir-ho com ho diria Foix) i que per aquesta raó són de bon poeta, de l'arquitecte que és el poeta, i així ho va expressar més d'una vegada en els seus estudis. També el retorn als trobadors i a la nostra tradició medieval, la creença en la civilitat de la llengua pròpia, la convicció que la llengua és desafiament i investigació i que la poesia n'és el resultat.

Un dels últims reculls que va publicar, *Aracne. Trasllats i ordits d'alguns textos del quatre-cents* (Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012), reflecteix la seva dedicació de lector a la literatura medieval: el *Tirant*, molt especialment, i el *Curial*, i també Roís de Corella i March. A Corella i a March hi va arribar bàsicament per Riba; al *Curial* i al *Tirant*, per l'interès per la novel·la i per Comas. En el context de la seva producció acadèmica, els estudis dedicats a la literatura medieval catalana són quantitativament pocs i són majoritàriament lectures en el sentit que apuntava més amunt: estudis fets per ajudar a llegir, des de la intertextualitat, la literatura comparada i la tradició clàssica. Una més minsa producció sobre els clàssics medievals no va dur aparellada, però, una més limitada lectura, coneixement i estimació d'aquestes obres: li agradava repetir que els clàssics no són només fòssils en mans de filòlegs, sinó que han d'arribar a tothom com a textos vius, útils i per ser llegits. Tot plegat ho fa evident la seva fatigada edició del *Tirant* (això sí: sense ni una sola nota, perquè molt rarament guixava els llibres), evocar com en coneixia passatges de memòria o en localitzava d'altres sense gaire esforç (tenia una memòria prodigiosa, i no només, és clar, per als autors medievals), o l'interès amb què en recomanava i n'esperonava la lectura (a mi, ho recordo clarament, em va portar l'edició de Riquer perquè el llegís per primera vegada quan tenia quinze anys; l'any que es va publicar *Eulàlia*).

Literatura medieval però també literatura del XIX i, molt especialment, contemporània. Només l'edat moderna va quedar fora d'aquest recorregut, però va saber incitar els que tenia més a la vora perquè s'hi dediquessin: amb una especial

predilecció pel poeta Joan Pujol, que havia conegut de la mà d'Antoni Comas, els últims anys de la seva vida li agradava discutir i reflexionar sobre els poetes del sis-cents; tot plegat, però, no ha quedat escrit. Per això vull acabar amb un d'aquests autors que el Carles havia freqüentat en els últims anys i que tant ens havien fet xerrar, a ell i a mi.

L'any 1639, a disset anys, Francesc Fontanella dedicava un poema al seu pare, el jurista Joan Pere Fontanella, i el tancava amb aquests versos, que faig meus ara per tancar aquesta intervenció: el poeta hi diu que la veu del fill s'ha d'equiparar a la del pare, perquè la del fill és una prolongació de la primera; per aquesta raó la cançó, el poema, s'ha d'aturar, ha de finir, i aturar així la lloança del progenitor, que perdrà els seus mèrits honorables si qui en fa l'elogi és el seu propi fill:

Però, si la del fill és veu del pare,
cançó, ton curs i sa alabança pare,
que no fóra alabança
en qui la glòria alcança
de mèrits tan honrosos
acumular aplausos sospitosos.

EULÀLIA MIRALLES
Institut Interuniversitari
de Filologia Valenciana
de la Universitat de València